

Recorregut sobre el paper de l'Església als barris (franquisme i transició)

Hola, bona tarda, moltes gràcies a tot el públic assistent avui, a les autoritats presents, al conseller Sr. Espadaler i moltes gràcies al **Memorial Democràtic** i especialment al **departament d'Afers Religiosos de la Generalitat**, amb el seu director Ramon Bassas i el Marcel Joan, per la confiança que han dipositat en la meva persona per a fer un petit parlament sobre el paper de l'Església als barris durant el franquisme i la transició i sobretot per haver-me donat l'oportunitat i el privilegi d'estar al costat de dues persones (com l'Oriol Xirinachs i la Maria Pau Trayner), que amb el seu testimoniatge i trajectòria vital posen **cara humana** a un sector de l'Església molt digne i que cal reivindicar.

En aquest sentit, la **qüestió** és: **per què** hi ha persones que desconeixen o no han sentit a parlar massa sovint d'una **Església oberta** que va ser molt crítica i contrària al nacionalcatolicisme i a les estructures de l'Església, que va estar al costat de les persones que més ho necessitaven (els més oblidats, marginats i castigats, els treballadors, les **classes obreres**), que va lluitar per les llibertats i els drets humans, laborals i culturals durant la dictadura franquista, per l'adveniment de la democràcia i va defensar una altra manera de viure la fe molt més en sintonia amb els avenços socials? Bé, l'**Església** com a institució i poder fàctic al llarg de la Història, certament, té molt mala premsa i l'**associació conceptual automàtica** que se sol realitzar entre **Església catòlica i món conservador, tancat i reaccionari** ha perjudicat en el passat, i ho continua fent en el present, ja que aquesta idea preestablerta, sobretot quan es relaciona amb el període franquista, oculta la **gran tasca** que va portar a terme aquesta altra minoria dintre del prominent edifici eclesiàstic.

Bé, per aquesta raó són tan **necessaris aquests actes per a reconèixer i dignificar** aquest petit sector de l'Església, homes i dones, que ho van qüestionar tot i que van passar, i encara passen, la seva vida **lluitant per un món millor**, i sobretot més just. I no són paraules buides, ja que els capellans obrers, altres sacerdots amb diferents compromisos i les missioneres seculares que vaig entrevistar per a la meva tesi doctoral, són persones de 80 anys cap amunt i que continuen molt actives, compromeses en diferents àmbits, de voluntaris, etc. Sempre de manera altruista.

Allò que va **unir** sacerdots amb diversos compromisos, capellans obrers, monges, missioneres seculars, moviments catòlics de base i també antifranquistes, fou el **context històric d'obertura en l'Església i els valors que van compartir**.

Context històric:

Nacionalcatolicisme:

En referència al context històric, la ***Carta colectiva de los obispos y sacerdotes a los obispos de todo el mundo con motivo de la guerra en España (1937)***, que entre d'altres no va signar el cardenal de Tarragona Vidal i Barraquer, el cardenal de la pau, ja va escenificar el suport formal de l'Església catòlica espanyola a la guerra.

L'Estat franquista va convertir l'Església en un dels seus **pilars ideològics i legitimadors**. El nacionalcatolicisme a Espanya fou l'expressió i el símbol de la **unió del poder polític i del poder religiós**: una dictadura militar i repressiva per una banda, i l'Església catòlica oficial, per l'altra. També l'Església va estar al costat de les elits econòmiques.

Aquesta aliança va quedar establerta al **Concordat de 1953**, donant com a resultat una **àmplia legislació** que va convertir l'Església en un **ens autènticament privilegiat** dins de l'Estat espanyol. Entre d'altres qüestions, cal destacar: el reconeixement de l'Església catòlica com a «**societat perfecta**»; el control sobre el nomenament dels **bisbes** residencials (no els auxiliars); l'obligatorietat de l'assignatura de **Religió Catòlica** a tots els cicles educatius; el **principi d'inviolabilitat** de tots els llocs sagrats de l'Església (amb la necessitat d'autorització del bisbe corresponent per tal que les forces de l'ordre poguessin entrar); el **control de la cultura i de la censura** per part de la institució eclesiàstica; el fet que el clergat no pogués ésser **jutjat** pels tribunals ordinaris ni que els seus membres poguessin ingressar a la presó amb la resta de reclusos; i el compromís del règim de seguir **finançant** l'Església.¹

Tanmateix, cal remarcar que l'Església catòlica espanyola no fou un **bloc monolític totalment impermeable i homogeni durant la dictadura franquista**. Aquesta és una idea simplista i parcial que no il·lustra la gran pluralitat de grups, ideologies i corrents de pensament que alberga la institució eclesiàstica.

¹ CALLAHAN, William. *La Iglesia católica en España, 1875-2002*. Barcelona, Crítica, 2003. Pàgines 319-320.

Les bases **catòliques** van mostrar una gran força vital a partir dels anys cinquanta i sobretot a la dècada dels anys seixanta, i en elles s'hi van aplegar moviments d'Església com la **vessant obrera** (capellans obrers i moviments especialitzats de l'Acció Catòlica); el **corrent nacionalista** (Església basca i catalana amb la seva identitat pròpia, amb Montserrat com a símbol); un **grup pacifista i antimilitarista** (Pax Christi, Lluís Maria Xirinachs); els **capellans contestataris** que es van significar a les seves homilies i declaracions polítiques (Mn. Dalmau, grup Taula, manifestació de capellans de 1966); les comunitats cristianes de base; **l'escoltisme**; la **Teologia** sorgida del Concili Vaticà II (1962-1965); els corrents de pensament cristià identificats amb els pobres com la **Teologia de l'Alliberament**; o organitzacions com **Cristianos por el Socialismo**. A Catalunya va ser molt important la Teologia francesa, editorials com Nova Terra, revistes com *El Ciervo*, amb una gran corrent intel·lectual renovadora en el món catòlic.

També alguns **alts prelats i representants oficials de l'Església** es van mostrar notablement **crítics** amb el règim franquista, sobretot amb la seva política en clau social, ja des dels anys cinquanta, però sense un enfrontament directe amb la dictadura. Com a exemple, l'homilia "El pan nuestro de cada día" de V. E. Tarancón.

Papa Joan XXIII i Concili Vaticà II (1962-1965)

A la dècada dels anys seixanta, el **pontificat del papa Joan XXIII** (28 d'octubre de 1958- 3 de juny de 1963), va marcar un abans i un després en la Història contemporània de l'Església catòlica a escala universal. El seu objectiu principal fou l'**aggiornamento** de la institució eclesiàstica, la posada al dia d'aquesta. Definit metafòricament, s'assimilava a l'acció d'**obrir una finestra** per tal que entrés un aire nou a l'Església, renovés l'ambient i sacsegés la pols acumulada durant segles. El món catòlic va viure sentiments d'esperança, d'il·lusió i grans expectatives de canvi. (Després foren esmorteïdes per l'evolució posterior del Concili Vaticà II).

Joan XXIII va convocar el **Concili Vaticà II (1962-1965)**, i aquest va suposar una «**veritable renovació**» en tots els àmbits eclesials i també va significar el final d'una manera de concebre les relacions entre l'Església i l'Estat, l'anomenada

«**Cristiandat**»², que equiparava l'Església a una institució clerical, legalista i triomfalista. I aleshores es va advocar per una **Església de comunió i de fraternitat**, al servei del món.³ A més a més, els **documents** sorgits del Concili (*Gaudium et Spes*, *Dignitatis humanae personae*, *Populorum progressio*, *Pacem in Terris*) **van posar en qüestió i van desacreditar** la naturalesa política del règim dictatorial a Espanya, el model d'Església sorgit de la guerra, la manca de drets de tot tipus o l'absència de llibertat religiosa.

Allò que va posar sobre la taula el Concili Vaticà II va **confirmar i legitimar** la línia que alguns sectors catòlics ja defensaven i posaven en pràctica, sobretot la **participació dels laics en l'Església**, atorgant-los un major protagonisme i responsabilitat en el treball diari de la institució. Del Concili Vaticà II fou molt notòria la **reforma litúrgica** amb aspectes com l'acceptació de les llengües vernacles en les celebracions eucarístiques (i no només el llatí), el fet que els capellans estiguessin de cara als feligresos i que les celebracions fossin més participatives i compartides per tothom.

Significació del context estatal i internacional

Al Concili Vaticà II s'hauria d'afegir un ambient, **uns anys d'efervescència** en molts aspectes (també el cultural, Nova Cançó i Folk), amb un **escenari internacional** marcat per fets com l'auge del moviment estudiantil i juvenil, el Maig del 68 francès, la Guerra del Vietnam a l'esfera de la Guerra Freda, el descrèdit de l'imperialisme de les grans potències mundials, i el qüestionament del sistema capitalista. I el fet de seguir totes aquestes revolucions i transformacions en un **país en dictadura**, sense drets ni partits polítics i sindicats lliures i amb una violència estructural i una repressió sistemàtica a tot allò que fos mínimament dissident al sistema establert.

A Espanya també es va obrir un **nou escenari** amb els Plans d'Estabilització del 1959 i el posterior **desarrollisme** i l'inici del turisme de masses, però cal recordar que aquesta política econòmica tecnòcrata va **accentuar les desigualtats socials** i si bé va

² CODINA, VÍCTOR. "Hace 50 años hubo un Concilio". Barcelona, *Cuadernos Cristianisme i Justícia*, núm. 182, desembre 2012. Pàgines 6-7.

³ RAGUER, Hilari. *Réquiem por la cristiandad: el Concilio Vaticano II y su impacto en España*. Barcelona, Península, 2006. Pàgina 15.

fer engreixar l'economia, fou sense cap planificació de cap tipus, sense tenir en compte el tema urbanístic, els moviments migratoris, la manca de vivenda i el medi ambient.

Així, en el plànol eclesial, simultàniament al tarannà oficial de l'Església nacionalcatòlica espanyola i a la vivència d'una fe clàssica, va anar prenent força un **clergat més jove i sense prejudicis polítics**. També les estades d'alguns seminaristes a **universitats italianes, alemanyes o franceses**, per **finalitzar o complementar els estudis**, va implicar, per una banda, contrastar la **formació anterior**, tancada i conservadora, amb la dels països del centre d'Europa. I per altra banda, va permetre tornar a Catalunya amb una **obertura de mires** i un nou criteri molt més crític sobre la situació sociopolítica espanyola pel fet d'haver conegut de primera mà règims polítics democràtics.

També es va donar un canvi en el **discurs benèfic i assistencial** de l'Església, el de la caritat i el paternalisme vers els pobres. Es va passar d'una cultura basada en la **resignació cristiana** a una **denúncia i lluita contra la injustícia social** i la defensa d'unes condicions de vida dignes per a totes les persones, pel simple fet de ser-ho.

A més a més, molts capellans i monges van deixar de vestir amb **sotana i hàbit**, vestint com la resta de la societat civil i **sense símbols** que els definissin com a privilegiats o representants de l'Església. La intenció sempre fou **apropar-se** a la resta de la població i trencar amb l'allunyament entre uns i altres.

Immigració als barris de Barcelona, àrea metropolitana i altres ciutats:

La postguerra no va acabar als anys quaranta. La **pobresa** va continuar fins ben entrada la dècada dels anys cinquanta, qüestió que es pot copsar, per exemple, en la misèria brutal dels **barris de barraques**.

A Catalunya van arribar diverses onades migratòries per l'èxode rural cap al món urbà, per la recerca d'una vida millor, d'una feina. I altres també van marxar dels seus llocs d'origen per la repressió política de la postguerra. A Barcelona, aquestes onades van anar a parar majoritàriament a **barris de nova creació** de la ciutat i l'àrea metropolitana. Uns barris sense unes infraestructures mínimes dignes per a la seva població. Aquest fenomen també es va donar a Reus, a Tarragona i a altres ciutats de tota la geografia espanyola, als principals cinturons industrials, a regions d'Andalusia, Madrid, València o Aragó.

Foren aquests **barris de barraques** i més endavant **barris obrers** de les perifèries de les grans ciutats industrials de Catalunya, on **capellans i religiosos amb mentalitat conciliar** van anar a viure i treballar amb un compromís clar d'ajudar la gent, d'estar a prop seu i amb un sentit genèric en favor de la justícia i la millora de les condicions de vida, ja que aquests barris es van caracteritzar per la **manca de serveis bàsics públics** i unes condicions d'habitabilitat nefastes respecte a clavegueram, enllumenat, xarxa d'electricitat, servei de transport, escoles, serveis sanitaris, asfaltat, etc. Per tant, sacerdots obrers i compromesos socialment, militants de l'apostolat segle (moviments especialitzats de l'Acció Catòlica Obrera), **comunitats religioses, masculines i femenines** (deixant les residències pròpies per viure a les barriades obreres, en un pis com qualsevol família obrera) van lluitar al costat dels veïns d'aquests barris per millorar les condicions materials de vida i per la seva dignitat.

Les **reivindicacions** van anar passant de **qüestions de barri** i infraestructures bàsiques a la **denúncia política** (llibertats sindicals i polítiques, drets laborals, promoció de la classe obrera, denúncia de la repressió de l'Estat). També els sacerdots i religiosos van concórrer a **manifestacions, protestes i marxes per diverses causes** durant la dictadura.

Segons Jaume Botey, en varen ser pioners, Jaume Cuspinera al Besòs; Francesc Botey⁴ al Camp de la Bota; Mn. Galvany a les barriades de la Zona Franca, el Port, Can Tunis, Cases Barates i el Polvorín; o Joan García Nieto a Cornellà.

Parròquies de barri, reivindicacions i cultura de la protesta:

Les **noves parròquies en barris d'immigració** van ser un primer espai d'acollida, de trobada i de referència per a la nova població sobrevinguda. En aquest sentit, la normativa específica de la institució eclesiàstica pel **Concordat de 1953** va donar lloc al denominat «**paraigua legal**» de l'**Església** durant la dictadura franquista, una empara legal que no va tenir cap altre organisme i que va fer que les parròquies i els locals eclesials es convertissin, especialment a barris obrers, en **refugis** de grups polítics i sindicals a la clandestinitat, de treballadors o per a les reivindicacions de barri.

⁴ Francesc Botey va estar pres a la presó concordatària de Zamora. Els altres catalans presos foren Josep Maria Garrido, Eduard Fornés, Andreu Vilà i Lluís Maria Xirinachs.

És a dir, davant l'absència de drets de reunió i associació, i front a la persecució i repressió a la classe obrera i l'oposició antifranquista a Espanya, l'Església va desenvolupar la **funció tribunià**, una característica particular de les societats que vivien a règims totalitaris i una tasca que en altres contextos polítics exerceixen els partits, sindicats i associacions de diversa índole.⁵ També es van **cedir espais eclesials** per grups d'esplai, de dones, per Escoles d'Adults, assessories jurídiques o activitats culturals com cine-clubs.

En definitiva, durant els anys seixanta i setanta, moltes parròquies arreu de Catalunya es van convertir en el **centre de la vida associativa i comunitària de barris i pobles**, i allà es va començar a prendre consciència de la necessitat de tenir drets i llibertats democràtiques. Les **associacions més freqüents** que van néixer amb la protecció de les parròquies foren les Associacions de Caps de Família, de Veïns, de Pares d'Alumnes i organitzacions obreres com Comissions Obreres i altres sindicats.

Segons Jaume Botey, els volums de Huertas Claveria sobre els barris de Barcelona corroboren aquesta quasi espontània **estructura social de base**. Pel que fa a Barcelona, van tenir una especial rellevància les **parròquies** del Carmel, Trinitat, Verdum, Can Clos, Nou Barris, el Port, Besòs, Verneda, Bon Pastor. Però també a les ciutats del voltant: a l'Hospitalet, les de Can Serra (Andreu Trilla, Jaume Salas, Jaume Botey), Sant Josep (Leandre Gassó), Pubilla Casas (Pau Gestí, Domingo Melero), Bellvitge (Josep Fabró, Ton Raventós), Sant Ramon (Josep Breu); a Cornellà- La Almeda (Oleguer Bellavista); a Santa Coloma (Jaume Patrici Sayrach); a Sabadell (Josep Maria Borri, Carles Casademont)...

A la parròquia i les associacions locals, independentment de l'oposició política, els va unir un **conjunt d'inquietuds fonamentals** en el sentiment del baix nivell de qualitat de vida existent a les seves comunitats i el **convenciment en el poder d'organització i solidaritat** de les persones per a entomar les protestes col·lectives.

Conclusions

⁵ LABOA, Juan María. "El Concilio Vaticano II y su impacto en España", en ESCUDERO LÓPEZ, José Antonio (dir.). *La Iglesia en la historia de España*. Madrid. Marcial Pons, 2014. Pàgina 1.156.

Aquests sacerdots, religiosos i religioses molt sovint no van acabar de ser entesos ni en la institució eclesiàstica ni fora d'ella. A l'**Església** defensaven una altra manera d'entendre i de viure la fe i mostraven, amb les seves accions reals i tangibles, el seu **compromís temporal** allunyat del discurs tradicional de la resignació cristiana. Per això van ser criticats, per allunyar-se d'allò que s'esperava d'ells. Van **qüestionar l'ideal teòric** de religiosos que els van ensenyar als seus centres d'estudi i van sortir d'aquest patró establert i gairebé intocable.

Per altra banda, no fou fàcil guanyar-se la **confiança** de militants històrics d'extrema esquerra o persones no creients precisament per ser membres de l'Església, quan en realitat totes aquestes persones compartien el seu desig de canviar la institució des de dins i no creien en les seves estructures. Els capellans i les religioses, en ésser relacionats de manera directa amb l'Església, eren **enemics de classe**. Tanmateix, amb el seu **treball diari i silencis**, desinteressat, sense buscar res a canvi, sense ànims de protagonisme i senzillament moguts per un **esperit de justícia social**, es van guanyar l'estima, el respecte i el **suport** dels seus veïns dels barris i militants que en el passat els van mirar amb recel i prejudicis. La seva figura fou clau, entre d'altres coses, per la seva formació i recursos pel que fa a saber com dirigir-se a les autoritats pertinents per les reclamacions en serveis bàsics.

Alguns dels capellans sostenen que, en arribar als barris dels extraradis de les ciutats industrials, foren ells els **convertits** en presenciar de primera mà unes condicions de vida indignes de la població que hi malvivia. Van tenir unes **vides senzilles**, compromeses en el seu dia a dia i en ocasions **arriscades** per la seva activitat associativa, social, educativa, cultural sindical, política o de cobertura a la militància clandestina. (Risc de la repressió de les forces de l'ordre i de l'Estat. No oblidar la repressió dels grups d'ultra dreta com els Guerrilleros de Cristo Rey).

Frase final:

Voldria acabar amb una frase que reflecteix molt bé com els capellans i religioses de barri es van dedicar a les qüestions terrenals i no les qüestions del Cel, a allò més urgent.

Ricard Cabré (Riudecols, 1929- Reus, 2020). Sacerdot diocesà compromès amb causes socials i els drets humans. Un dels testimonis de la tesi doctoral que vaig fer.

«No podem pensar només en el cel. El cel està lligat a la Terra. És aquest món el que hem de canviar i al que hem de lluitar. Per tant, no podem passar-nos la vida somiant amb el cel o vivint en una espiritualitat desencarnada».